

Tomasz Białowas¹

Katedra Gospodarki Światowej i Integracji Europejskiej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Pozycja krajów najsłabiej rozwiniętych w światowym handlu rolnym w latach 2000-2011

Position of Least Developed Countries in world agricultural trade in the years 2000-2011

Synopsis: Przedmiotem artykułu jest analiza pozycji krajów najsłabiej rozwiniętych w światowym handlu żywnością i surowcami rolnymi od roku 2000. Zasadniczą tendencją w rozwoju handlu międzynarodowego w okresie po II wojnie światowej był spadek udziału produktów rolnych oraz krajów najsłabiej rozwiniętych gospodarczo. Jednak ciągle dla wielu gospodarek o najniższym poziomie rozwoju handel rolny stanowi podstawę zysków z wymiany i jest szansą na podniesienie standardów życia.

Słowa kluczowe: handel rolny, kraje najsłabiej rozwinięte

Abstract: This paper analyses the position of LDCs in world trade in food and agricultural commodities since 2000. The main trend in the development of international trade in the period after World War II was a decline in the share of agricultural products from the least developed countries. But still for many economies with the lowest level of development agricultural trade is the basis of the profits and is an opportunity to raise standards of living.

Key words: agricultural trade, least developed countries

Wprowadzenie

Jedną z najważniejszych tendencji w handlu międzynarodowym po II wojnie światowej był spadek obrotów produktami pochodzenia rolniczego. Zjawisko te miało negatywne konsekwencje dla krajów, których eksport zdominowany był przez żywność i surowce rolnicze. Niska dynamika ich handlu zagranicznego prowadziła do spowolnienia wzrostu PKB, co w przypadku krajów najsłabiej rozwiniętych stało się czynnikiem pogłębiającym lukę rozwojową w stosunku do gospodarek rozwijających się i krajów OECD. Ponadto, mechanizacja, powszechne stosowanie środków ochrony roślin i intensywne nawożenie zwiększyły produktywność produkcji rolnej w krajach wysoko rozwiniętych zmniejszając ich zapotrzebowanie na import żywności i podnosząc jednocześnie znacznie możliwości eksportowe. Doprowadziło to do postępującej marginalizacji krajów najsłabiej rozwiniętych w światowym eksporcie rolnym. Ich udział spadł z 3,3% w latach 1970-1979 do 1,9% w latach 1980-1989 i dalej do 1,6% w latach 1990-1998 [FAO 2001, tab. 3]. W roku 2011 wynosił 1,5%.

Grupa krajów najsłabiej rozwiniętych (*LDC - Least Developed Countries*) reprezentuje najbiedniejszy obszar świata, a ich PNB *per capita* nie przekracza poziomu 750 dolarów.

¹ Dr, e-mail: bialowas@hektor.umcs.lublin.pl

Zgodnie z najnowszymi danymi publikowanymi przez Organizację Narodów Zjednoczonych, w roku 2012 zaliczono do niej 49 gospodarek, wśród których znalazły się 34 kraje z regionu Afryki, 14 z Azji i Pacyfiku i jeden z Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Zamieszkuje je ponad 880 mln mieszkańców (około 12% światowej populacji). Ich potencjał gospodarczy jest jednak znikomy. Wytwarzają niecałe 2% globalnego PKB, a udział w światowym handlu towarowym jest mniejszy od 1% [UNOHRLLS 2013].

W większości krajów najslabiej rozwiniętych w strukturze gospodarki dominują charakteryzujące się niską produktywnością sektory pracochłonne, a ich eksport składa się głównie z produktów nieprzetworzonych o dużej wrażliwości na wahania cen na rynkach światowych. Również struktura przedmiotowa i geograficzna ich handlu zagranicznego jest silnie skoncentrowana na kilku rynkach i produktach. Tym samym gospodarki najslabiej rozwinięte są bardzo podatne na zmiany *terms-of-trade* i wahania światowego popytu. Szczególnie złożona jest sytuacja krajów specjalizujących się w eksporcie artykułów pochodzenia rolniczego.

Światowa Organizacja Handlu oraz UNCTAD określając specjalizację eksportową krajów najslabiej rozwiniętych stosują kryterium udziału w eksporcie produktów pochodzenia rolniczego, przemysłowych, surowców oraz usług. W grupie eksporterów produktów rolnych znalazły się głównie kraje Afryki Wschodniej (Etiopia, Uganda, Somalia, Rwanda, Burundi, Malawi oraz Archipelag Komory), Afryki Zachodniej (Gambia, Gwinea Bissau, Burkina Faso, Togo, Benin), Republika Środkowoafrykańska oraz Afganistan i leżące na wyspach Kiribati i Vanuatu.

Celem opracowania jest określenie zmian pozycji krajów najslabiej rozwiniętych w światowym handlu rolnym po roku 2000. Analizą objęto: 1) rozwój handlu rolnego krajów najslabiej rozwiniętych, 2) specjalizację eksportową i stopień koncentracji wymiany handlowej, 3) zmiany udziału krajów najslabiej rozwiniętych w światowym handlu rolnym, ze szczególnym uwzględnieniem ich pozycji na rynku bawełny i kawy.

W pracy wykorzystano publikacje najważniejszych organizacji międzynarodowych zajmujących się problematyką krajów najslabiej rozwiniętych oraz handlu międzynarodowego, a w szczególności Konferencji Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju, Banku Światowego, Światowej Organizacji Handlu oraz wyspecjalizowanych agencji ONZ: Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wżywienia i Rolnictwa. Stopień koncentracji krajowego eksportu i udziały w światowym handlu rolnym obliczono na podstawie baz danych Banku Światowego, WTO i UNCTAD.

Rozwój handlu rolnego krajów najslabiej rozwiniętych w latach 2000-2011

Eksport rolny jest mało wrażliwy na wahania koniunktury, głównie ze względu na niższą dochodową elastyczność popytu na żywność. Zmiany jego wartości spowodowane są głównie kształtowaniem się cen na rynkach światowych, wahaniami poziomu kursu walutowego oraz czynnikami podażowymi, zwłaszcza cyklicznością produkcji rolnej i warunkami atmosferycznymi.

Eksport żywności i surowców rolnych w całym okresie po II wojnie światowej charakteryzował się niższą dynamiką niż obroty surowcami mineralnymi i produktami przemysłowymi. W związku z tym ich udział w światowym handlu systematycznie malał. W roku 1973 eksport artykułów pochodzenia rolniczego stanowił 21,6% światowego

eksportu towarowego i spadł do 8,6% w roku 2000. W latach 2000-2011 udział produktów rolnych w eksporcie towarowym podlegał niewielkim wahaniom osiągając 9,3% w roku 2011 [UNCTAD 2013]. W przypadku krajów najsłabiej rozwiniętych znaczenie produktów rolnych w eksporcie było wyższe. W latach 2000-2003 stanowiły one około 20% ich eksportu towarowego. Od roku 2004 wyraźna jest tendencja malejąca. W roku 2011 żywność i surowce rolne stanowiły 12,4% eksportu towarów krajów najsłabiej rozwiniętych [UNCTAD 2013].

Wartość eksportu krajów najsłabiej rozwiniętych wzrosła w latach 2000-2011 blisko sześciokrotnie z 35,9 mld dolarów do 202,3 mld dolarów. W tym samym czasie eksport żywności wzrósł z 4,7 mld dolarów do 17,6 mld dolarów, a surowców rolnych z 2,4 mld dolarów do 7,5 mld dolarów [UNCTAD 2013]. Największą wartość eksportu w grupie krajów najsłabiej rozwiniętych w roku 2011 miały te specjalizujące się w wydobyciu ropy naftowej (Angola, Gwinea Równikowa, Jemen, Sudan, Myanmar, Chad i Bhutan), a udział samej tylko Angoli w eksporcie krajów LDC stanowił 1/3. Równocześnie gospodarki te uzyskiwały wysoką nadwyżkę handlową, która była ważnym czynnikiem wzrostu gospodarczego i zmniejszenia luki rozwojowej. Relatywnie dużą wartość obrotów handlowych miały kraje eksportujące surowce mineralne, a zwłaszcza Zambia, Kongo, Tanzania oraz specjalizujące się w pracochłonnych dobrach przemysłowych Bangladesz i Kambodża. Znacznie niższa wartość eksportu charakteryzowała kraje o specjalizacji rolnej. Jedynie w przypadku sześciu krajów, wartość eksportu w roku 2011 przekroczyła 500 mln dolarów [WTO 2012]. Największymi eksporterami produktów rolnych były Etiopia (2,6 mld dolarów), Uganda (2,2 mld), Burkina Faso (2,0 mld), Benin (1,8 mld), Malawi (1,4 mld), Togo (1,1 mld). Wszystkie wymienione kraje charakteryzowały się wysokim deficytem handlowym.

Analizując handel krajów najsłabiej rozwiniętych możemy wskazać pewne tendencje. W latach 2000-2003 najwyższą dynamiką charakteryzował się eksport surowców rolniczych (wzrost o 42%) i paliw (wzrost o 32%), natomiast obroty żywnością i produktami przemysłowymi charakteryzowały się dwukrotnie niższą dynamiką wynoszącą odpowiednio 18% i 16% [UNCATD 2013]. W latach 2004-2008 istotny wpływ na dynamikę eksportu krajów LDC miały tendencje inflacyjne, które dotyczyły głównie paliw. Wartość eksportu paliw wzrosła ponad pięciokrotnie (o 563%), podczas gdy żywności i produktów przemysłowych dwukrotnie (odpowiednio o 218% i 227%). Dynamika eksportu surowców rolnych aż do roku 2007 była zbliżona do eksportu żywności, jednak od roku 2008 tendencje zaczęły kształtować się odmiennie. Pomimo globalnego kryzysu gospodarczego wartość eksportu żywności rosła, a tempo wzrostu w roku 2009 osiągnęło 7,4%. Wartość eksportu surowców rolnych zaczęła się zmniejszać już w roku 2008 i niekorzystna tendencja utrzymała się w roku 2009. Łącznie w latach 2008-2009 eksport surowców rolnych zmniejszył się o ponad 13% [UNCATD 2013]. Największe załamanie dotyczyło eksportu paliw, a jego wartość spadła w roku 2009 o 33,8%. Od roku 2010 dynamika wzrostu eksportu wszystkich grup towarowych jest wysoka.

Przedmiotowa struktura eksportu krajów najsłabiej rozwiniętych w latach 2000-2011 uległa istotnym przeobrażeniom. Opierając się na danych UNCTAD możemy wskazać pewne tendencje [UNCATD 2013]. Wśród najważniejszych zmian należy wymienić 14,2% wzrost udziału paliw, przy jednoczesnym spadku udziału produktów przemysłu przetwórczego (-10,3%) i produktów rolnych (-7,7%). W obrotach żywnością przetworzoną największe spadki dotyczyły eksportu ryb i owoców morza (-3,0%) oraz kawy, herbaty

i przypraw (-1,2%), a zatem w produktach, w których pozycja krajów najsłabiej rozwiniętych jest najsilniejsza. W eksporcie surowców rolnych należy wymienić spadek udziału bawełny i tekstyliów (-2,0%) oraz korku i drewna (-0,9%). W roku 2011 najwyższy udział w eksporcie krajów LDC miały paliwa (53,7%) oraz produkty przemysłu przetwórczego (20,4%). Żywność stanowiła 8,7%, a surowce rolne 3,7%. Wśród artykułów pochodzenia rolniczego największy udział w eksporcie miały owoce i warzywa (1,7%), kawa, herbata i przyprawy (1,7%), bawełna i tekstylia (1,5%) oraz korek i drewno (1,3%). Udziały pozostałych produktów rolnych nie przekraczały 1%.

Specjalizacja handlowa i stopień koncentracji eksportu krajów najsłabiej rozwiniętych

Oceniając specjalizację eksportową krajów najsłabiej rozwiniętych w światowym handlu rolnym możemy wyróżnić pięć podstawowych grup gospodarek. Do pierwszej z nich zaliczono eksporterów zwierząt i mięsa oraz ryb. Znalazły się w niej cztery kraje: Djibouti (wołowina i owce), Kiribati i Malediwy (ryby) oraz Somalia (kozy i owce). Drugą grupę tworzą eksporterzy owoców i warzyw oraz przypraw i kawy: Komory (goździki), Etiopia, Rwanda, Uganda i Tanzania (kawa), Gambia i Gwinea-Bissau (orzechy nerkowca), Afganistan (zboża). Eksporterzy przetworzonej żywności i wyrobów tytoniowych (Malawi i Wyspy Świętego Tomasza i Książęca) znaleźli się w grupie trzeciej, natomiast do czwartej należą kraje specjalizujące się w eksporcie drewna i produktów z niego wykonanych (Republika Środkowej Afryki i Wyspy Salomona). Najliczniejszą grupę tworzą eksporterzy włókien bawełny i tekstyliów bawełnianych (Bangladesz, Benin, Burkina Faso, Kambodża, Haiti, Lesotho, Madagaskar, Nepal, Togo). Szczegółowe informacje o specjalizacji eksportowej poszczególnych krajów zawiera tabela 1.

Tabela 1. Udział wybranych produktów w eksporcie całkowitym kraju w procentach

Table 1. Share of selected products in total exports in percentage

Produkt	Kraje (w nawiasach podano procentowy udział produktu w całkowitym eksporcie kraju)
Zwierzęta i mięso	Djibouti (28,1%), Kiribati (62,1%), Malediwy (89,8%), Somalia (43,6%)
Owoce, warzywa, przyprawy	Afganistan (55,5%), Komory (29,3%), Etiopia (75,5%), Gambia (28,4%), Gwinea-Bissau (94,1%), Rwanda (49,4%), Uganda (36,5%), Tanzania (26,0%)
Przetworzona żywność i wyroby tytoniowe	Malawi (74,2%), Wyspy Świętego Tomasza i Książęca (48,4%)
Drewno i produkty z drewna	Republika Środkowej Afryki (52,5%), Wyspy Salomona (69,9%)
Bawełna i tekstylia	Bangladesz (87,3%), Benin (27,4%), Burkina Faso (54,8%), Kambodża (82,2%), Haiti (79,2%), Lesotho (57,2%), Madagaskar (56,4%), Nepal (36,5%), Togo (44,7%)

Źródło: [ITC 2010, s. 12-13].

Odmiernym zagadnieniem jest stopień koncentracji wymiany handlowej krajów najsłabiej rozwiniętych. Podatność kraju na zewnętrzne szoki gospodarcze zależy nie tylko od jego otwartości gospodarczej, ale przede wszystkim od stopnia koncentracji geograficznej i struktury przedmiotowej handlu zagranicznego. Im bardziej

zdywersyfikowana jest struktura geograficzna eksportu oraz większa liczba eksportowanych produktów tym mniejsza wrażliwość na zewnętrzne szoki gospodarcze. Istniejące badania empiryczne wykazały, że wzrost dywersyfikacji eksportu pozytywnie wpływa na dynamikę PKB. F. Al-Marhubi wykorzystując panel 91 krajów oszacował, że w latach 1961-1988 kraje eksportujące większą liczbę produktów charakteryzowały się wyższym tempem wzrostu gospodarczego [Al-Marhubi 2000]. Podobne wyniki uzyskali M.R. Agosin, R. Alvarez, C. Bravo-Ortega [Agosin i in. 2009] oraz eksperci UNDP w opublikowanym w 2011 roku raporcie [UNDP, 2011, s. 18-55]. C. Delgado wykazał natomiast, że dywersyfikacja handlu i produkcji krajów Afryki o specjalizacji rolnej jest podstawowym warunkiem osiągnięcia przez nie długookresowego wzrostu gospodarczego [Delgado 1995].

Tabela 2. Udział trzech pierwszych produktów w całkowitym eksporcie towarowym kraju w roku 2009, w procentach

Table 2. Share of top three products in total merchandise exports, 2009 in percentage

Kraje rolnicze	Pozostałe kraje
>75%	
Gwinea Bissau (92,2%)	Chad (96,5%)
Burundi (85,4%)	Angola (96,3%)
Burkina Faso (80,8%)	Gwinea Równikowa (94,9%)
Malawi (78,1%)	Niger (94,3%)
Komory (77,5%)	Sudan (91,3%)
	Gwinea (78,1%)
50%-75%	
Somalia (74,2%)	Liberia (74,7%)
Gambia (71,1%)	Zambia (74,1%)
Republika Środkowej Afryki (67,9%)	Mauretania (73,0%)
Etiopia (66,8%)	Wyspy Świętego Tomasza i Książęca (69,1%)
Benin (64,2%)	Mali (59,9%)
Togo (63,1%)	Djibuti (58,4%)
Rwanda (60,8%)	Lesotho (58,1%)
Uganda (51,7%)	Mozambik (57,6%)
	Kongo (51,4%)
<50%	
	Sierra Leone (41,8%)
	Erytrea (40,4%)
	Senegal (38,3%)
	Tanzania (27,1%)
	Madagaskar (21,6%)

Źródło: [World Bank 2011, s. 70-71], obliczenia własne.

Kraje najslabiej rozwinięte są silnie uzależnione od eksportu niewielkiej liczby produktów, które trafiają na kilka głównych rynków. Zgodnie z danymi Banku Światowego w 11 afrykańskich krajach najslabiej rozwiniętych udział trzech pierwszych produktów w eksporcie przekraczał 75%, a w zaledwie pięciu był on niższy od 50% [World Bank 2011, s. 70-71]. Najwyższy stopień koncentracji eksportu, często przekraczający 90%

charakteryzował eksporterów ropy naftowej (Angola, Chad, Gwinea Równikowa, Sudan) oraz surowców mineralnych: uranu (Niger) i aluminium (Gwinea). Wśród krajów o specjalizacji rolnej najwyższa koncentracja eksportu występowała w Gwinei Bissau (92,2% eksportu stanowiły orzechy nerkowca), Burundi (76,1% kawa i 9,3% czarna herbata), Burkina Faso (bawełna), Komory (goździki) i Malawi (tytoń) [World Bank 2011, s. 70-71].

Również geograficzna struktura eksportu krajów najsłabiej rozwiniętych jest silnie skoncentrowana na trzech rynkach. W roku 2011 do Chin trafiało 22,6% eksportu krajów LDC, do UE-27 21,6%, a do Stanów Zjednoczonych 15,1% [European Commission 2012]. Na rynek azjatycki zgodnie z danymi WTO trafiało 36% eksportu produktów rolnych, głównie surowców rolnych, do Europy 26%, Afryki 21% (w 93% była to żywność) oraz do krajów Środkowego Wschodu 9%. Eksport do USA składa się głównie z produktów nierolnych. Wśród najważniejszych tendencji charakteryzujących zmiany w geograficznej strukturze eksportu krajów najsłabiej rozwiniętych w latach 2000-2011 należy wskazać wzrost znaczenia rynku azjatyckiego (o 6 punktów procentowych) i Afryki (o 5 pkt), przy równoczesnym spadku udziału Europy (o 11 pkt) [WTO 2012b, s. 15].

Pozycja krajów najsłabiej rozwiniętych w światowym handlu rolnym

Tempo wzrostu produkcji rolnej krajów najsłabiej rozwiniętych w latach 2002-2011 należało do najwyższych na świecie. Zgodnie z danymi OECD średni roczny wzrost produkcji rolnej krajów LDC wynosił 3,8%, krajów OECD 1,6%, najdynamiczniej rozwijających się gospodarek BRICs 3,0%, a pozostałych krajów rozwijających się 3,2%. Również w przygotowanej na lata 2012-2021 prognozie, produkcja krajów LDC ma rosnąć w najwyższym tempie [OECD-FAO 2012, s. 32]. Dodatkowo należy podkreślić bardzo dużą lukę produkcyjną występującą w krajach Afryki Subsaharyjskiej, której zmniejszenie może umożliwić dalszy wzrost produkcji. Przeprowadzone przez G. Fischera, E. Hiznyika, S. Prielera i D. Wiberga oraz D. Lobella, K. Cassmana i C. Fiedla badania wykazały, że ze względu na warunki biofizyczne rolników, niską jakość zarządzania, niedostateczne nawożenie i nawadnianie, słabą ochronę przed szkodnikami i choroby roślin, średnie plony stanowią około 24% potencjalnych, a w przypadku niektórych bardziej wymagających roślin nawet mniej [Fischer i in. 2010; Lobell i in. 2009].

Udział krajów najsłabiej rozwiniętych w światowym eksporcie towarów w latach 2000-2011 podwoił się, jednak ciągle jest bardzo niski. W roku 2011 wynosił zaledwie 1,12% (por. tab. 3). W eksporcie żywności i surowców rolnych, a zatem w grupach towarowych, które są specjalnością eksportową wielu krajów LDC ich udział był nieznacznie wyższy, ale niestety wzrostowa tendencja była znacznie słabsza. W latach 2000-2011 udział krajów najsłabiej rozwiniętych w światowym eksporcie rolnym wzrósł z 1,31% do 1,48% [UNCTAD 2013]. Jednocześnie ich pozycja była silnie zróżnicowana w zależności od kategorii produktów. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na wysoki i rosnący udział w eksporcie surowców rolnych pomimo niższej dynamiki ich cen niż przetworzonej żywności. Zgodnie z danymi podawanymi przez Bank Światowy nominalne ceny żywności w latach 2005-2011 wzrosły o 93,4%, a surowców rolnych o 69,7% [World Bank 2013]. Największy wzrost udziału kraje LDC zanotowały w eksporcie korku i drewna, co związane było głównie z rosnącym popytem na egzotyczne gatunki drewna dla przemysłu meblowego w krajach OECD, a przede wszystkim w Chinach.

Tabela 3. Udział krajów najslabiej rozwiniętych w światowym eksporcie rolnym w latach 2000-2011 w procentach

Table 3. Share of LDCs in world agricultural exports, 2000-2011, in percentage

Wyszczególnienie	2000	2004	2008	2011
Eksport towarów	0,56	0,66	1,05	1,12
Produkty rolne	1,31	1,30	1,31	1,48
Żywność przetworzona (SITC 0+1+22+4)	1,11	1,02	1,10	1,27
Żywność i żywe zwierzęta (SITC 0)	1,17	1,05	1,12	1,30
Żywe zwierzęta (SITC 00)	2,55	2,72	3,10	4,26
Mięso i przetwory mięsne (SITC 01)	0,07	0,07	0,08	0,13
Produkty mleczne i jaja ptasie (SITC 02)	0,22	0,07	0,08	0,13
Ryby, skorupiaki, mięczaki oraz przetwory z nich (SITC 03)	3,21	2,98	2,79	2,72
Zboża i produkty zbożowe (SITC 04)	0,21	0,39	0,49	0,66
Warzywa i owoce (SITC 05)	0,79	0,90	1,31	1,56
Cukier, miód i produkty z cukru (SITC 06)	0,88	1,02	1,33	1,46
Kawa, herbata, kakao, przyprawy i wyroby z nich (SITC 07)	3,70	2,86	3,22	3,21
Pasze dla zwierząt (SITC 08)	0,40	0,31	0,33	0,42
Pozostałe jadalne produkty i przetwory (SITC 09)	0,06	0,22	0,16	0,19
Napoje i produkty tytoniowe (SITC 1)	0,72	0,87	1,18	1,41
Napoje (SITC 11)	0,06	0,10	0,15	0,15
Tytoń i wyroby tytoniowe (SITC 12)	1,76	2,56	3,65	4,14
Nasiona i owoce oleiste (SITC 22)	1,92	1,75	1,64	1,70
Tłuszcze roślinne i zwierzęce (SITC 4)	0,69	0,42	0,45	0,48
Oleje i tłuszcze zwierzęce (SITC 41)	0,06	0,09	0,11	0,15
Oleje roślinne, tłuszcze surowe, rafinowane (SITC 42)	0,83	0,29	0,33	0,40
Przetworzone zwierzęce i roślinne oleje i tłuszcze (SITC 43)	0,26	1,24	1,37	1,13
Surowce rolne (SITC 2-22-27-28)	2,04	2,43	2,40	2,47
Skóry i futra (SITC 21)	1,19	1,19	1,37	1,30
Kauczuk (SITC 23)	0,85	0,67	0,66	1,13
Korek i drewno (SITC 24)	2,07	2,39	3,92	4,36
Celuloza i tektura (SITC 25)	0,01	0,03	0,03	0,06
Włókna tekstylne i ich odpady (SITC 26)	5,58	7,02	5,95	5,57
Inne surowce roślinne i zwierzęce (SITC 29)	1,31	1,21	1,57	1,37

Źródło: obliczenia własne na podstawie [UNCTAD 2013].

Jednym z najważniejszych produktów eksportowanych przez kraje najslabiej rozwinięte są włókna tekstylne, a zwłaszcza bawełna. Jej produkcja rozwija się dynamicznie we francuskojęzycznych krajach Afryki. W Mali, Beninie, Burkina Faso i Czadzie stanowi od 30%-70% eksportu towarowego. Jednocześnie handel bawełną należy do najbardziej problemowych obszarów wymiany. Przede wszystkim ceny bawełny na rynkach światowych poddane są bardzo dużym fluktuacjom. Od marca 2009 roku do marca 2011 nominalne ceny bawełny wzrosły ponad czterokrotnie z 113 centów za kilogram do

506 centów za kilogram, a następnie spadły do 210 centów w grudniu 2011 roku, powodując głębokie załamanie cenowych *terms of trade* jej eksporterów [World Bank 2013]. Generalną tendencją jednak jest spadek cen bawełny ograniczający korzyści jej producentów. Spowodowany jest on kilkoma czynnikami, wśród których zasadniczą rolę odgrywają trwające wiele lat subsydiowanie producentów w Unii Europejskiej, Stanach Zjednoczonych i Chinach, coraz bardziej powszechne wprowadzanie na masową skalę roślin modyfikowanych genetycznie oraz włókien sztucznych [UNCTAD 2008, s. 19].

W eksporcie żywności pozycja krajów LDC jest słabsza, a ich udział jest marginalny. W latach 2000-2011 wzrósł on z 1,11% do zaledwie 1,27% światowego eksportu żywności. Najwyższy udział gospodarki najsłabiej rozwinięte miały w eksporcie żywych zwierząt oraz w tradycyjnych dla opisywanej grupy produktach, jak kawa, herbata i przyprawy (3,21% w roku 2011). Szczególnie ważny z punktu widzenia najsłabiej rozwiniętych gospodarek jest handel kawą, stanowiącą drugi pod względem wartości po ropie naftowej nieprzetworzony produkt w handlu międzynarodowym. Pomimo tego, że w większości krajów Afryki jej produkcja załamała się na początku lat 70., wraz ze wzrostem aktywności korporacji międzynarodowych w Brazylii, Kolumbii i Wietnamie, ciągle pozostaje ona podstawowym źródłem zysków z wymiany handlowej w wielu krajach i sposobem na ograniczenie skali ubóstwa. Kawa stanowi ponad 50% eksportu towarowego Burundi, Rwandy i Etiopii, jest również najważniejszym produktem w eksporcie rolnym Ugandy, Tanzanii, Sierra Leone, Gwinei i Haiti.

Udział krajów najsłabiej rozwiniętych w światowym eksporcie kawy wahał się wraz ze zmianami cen oraz reformami polityki gospodarczej zapoczątkowanymi w latach 90. Ceny dwóch głównych gatunków kawy: najpopularniejszej arabiki (około 90% światowej produkcji kawy) i dwukrotnie od niej tańszej robusty były w latach 2000-2004 względnie stabilne. Od początku roku 2005 ceny obu gatunków kawy zaczęły rosnąć aż do początku kryzysu lat 2008-2009. Od roku 2008 ceny arabiki charakteryzowały się tendencją rosnącą, podczas gdy robusta, powszechnie stosowanej zwłaszcza do produkcji kawy rozpuszczalnej i tanich mieszanek spadały ze względu na wyższą wrażliwość na zmiany popytu.

Istotnym czynnikiem kształtującym przewagę komparatywną w światowym rynku kawy jest prowadzona polityka gospodarcza. W latach 90. w wielu krajach Afryki podjęto reformy, których celem była liberalizacja produkcji i handlu kawą. Na początku dekady w takich krajach, jak Etiopia, Uganda, Rwanda, gdy ustanowiono działające na rynkowych zasadach giełdy, umożliwiono napływ kapitału zagranicznego, usprawniono marketing i dystrybucję, ich udział w światowym eksporcie zaczął szybko rosnąć. Jednak po początkowych sukcesach pojawiły się problemy. W Ugandzie i Etiopii problemem była niska jakość kawy sprzedawanej bez podstawowej obróbki, której cena kształtowała się poniżej średniej światowej. Wysoce negatywny wpływ miały również pojawiające się cyklicznie choroby niszczące uprawy. Natomiast Rwanda jest przykładem kraju, w którym mimo mniej zaawansowanej liberalizacji rynku udało się osiągnąć sukces dzięki rozwojowi ekologicznych upraw cenionych przez konsumentów w Stanach Zjednoczonych i krajach Unii Europejskiej.

Pozycja krajów najsłabiej rozwiniętych w handlu rolnym na rynku trzech głównych partnerów (Chin, Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych) jest zróżnicowana. W roku 2011 udział krajów LDC w imporcie Unii Europejskiej wynosił 1,8%, w imporcie produktów rolnych 2,8%, żywności 2,9%, a surowców rolnych 2,3%. Jednak w pewnych grupach towarowych pozycja najsłabiej rozwiniętych gospodarek była silniejsza. Pochodziło z nich 5,0% importu ryb, 6,4% importu napojów i wyrobów tytoniowych, 4,1%

importu żywych zwierząt [European Commission 2012]. W imporcie rolnym Stanów Zjednoczonych pozycja krajów najslabiej rozwiniętych była słabsza. USA sprowadziły z nich zaledwie 0,6% całkowitej wartości swojego importu rolnego w roku 2011. Podobnie jak w przypadku Unii Europejskiej w pewnych specyficznych produktach znaczenie grupy LDC było większe. Posiadały one między innymi 3,3% udziału w imporcie kawy i 8,0% w imporcie tytoniu [USDA 2013]. W Chinach w roku 2009 z krajów najslabiej rozwiniętych pochodziło 0,75% importu rolnego, w znakomitej większości składającego się z surowców rolnych [WTO 2011, s. 27; WTO 2012a, s. 71].

Podsumowanie

Podsumowując, przeprowadzona analiza daje podstawę do sformułowania kilku wniosków. Udział produktów pochodzenia rolniczego w światowym handlu w okresie po II wojnie światowej charakteryzował się tendencją malejącą. Jednak dla najslabiej rozwiniętych gospodarek stanowią one ciągle istotną część wymiany. W przypadku niektórych krajów LDC eksport rolny jest zasadniczym czynnikiem wzrostu gospodarczego. Nie oznacza to jednak niestety zmniejszenia skali ubóstwa, przeciwnie wzrost eksportu wymaga ograniczenia krajowej podaży produktów rolnych. Wartość handlu rolnego w niewielkim stopniu zależy od stanu koniunktury w gospodarce światowej, ale jest bardzo wrażliwa na wahania cen na rynkach światowych i czynniki podażowe. Zatem wahania wartości eksportu spowodowane zmianami cen mają często kluczowe znaczenie dla kształtowania się dynamiki wzrostu PKB i poziomu PKB per capita krajów LDC.

Kraje najslabiej rozwinięte cechują się bardzo silną specjalizacją eksportową. We wszystkich krajach LDC o specjalizacji rolniczej udział trzech pierwszych produktów w eksporcie całkowitym był wyższy od 50% i jedynie w przypadku Ugandy nie przekraczał 60%. Wysoka koncentracja obrotów na kilku produktach i niewielkiej liczbie rynków zbytu zwiększa wrażliwość na zewnętrzne szoki gospodarcze. W najbardziej niekorzystnej sytuacji znajdują się gospodarki uzależnione od produkcji i eksportu jednego surowca, którego ceny podlegają wysokim fluktuacjom (bawelna). Prowadzi to często do gwałtownego pogorszenia *terms of trade* i załamania gospodarczego.

Dynamika wzrostu produkcji rolnej krajów LDC w latach 2002-2011 była najwyższa na świecie. Ze względu na wysoką lukę produkcyjną i niewykorzystany potencjał przewiduje się dalszy, wysoki wzrost w kolejnych 10 latach. Jednak wysoki wzrost produkcji nie znajduje odzwierciedlenia w poprawie pozycji krajów najslabiej rozwiniętych w światowym handlu rolnym. W roku 2011 ich udział w światowym eksporcie przetworzonej żywności wynosił zaledwie 1,27%, a surowców rolnych 2,47%. Najsilniejszą pozycję kraje LDC mają w eksporcie takich surowców rolnych jak egzotyczne gatunki drewna i bawelna, a w przetworzonej żywności w eksporcie kawy, tytoniu oraz żywych zwierząt. Brak poprawy pozycji krajów najslabiej rozwiniętych można częściowo wytłumaczyć wysokim przyrostem naturalnym i rosnącym zapotrzebowaniem na żywność. W latach 2000-2011 udział krajów najslabiej rozwiniętych w całkowitej liczbie mieszkańców świata wzrósł z 10,8% do 12,2%.

Najsilniejszą pozycję kraje najslabiej rozwinięte posiadają na rynku Unii Europejskiej, a ich udział w imporcie rolnym UE w roku 2011 wynosił 1,8%. W imporcie rolnym Chin i Stanów Zjednoczonych udział krajów LDC nie przekracza 1%.

Literatura

- Agosin M.R., Alvarez R., Bravo-Ortega C. [2009]: Determinants of Export Diversification around the World: 1962-2000. Serie Documentos de Trabajo nr 309.
- Al-Marhubi F. [2000]: Export diversification and growth: an empirical investigation. Applied Economics Letters nr 9.
- Delgado C.L. [1995]: Agricultural Diversification and Export Promotion in Sub-Saharan Africa. Food Policy nr 3.
- European Commission. [2012]: LDCs. EU Bilateral Trade with the World.
- FAO. [2001]: The Role of Agriculture in the Development of LDCs and their Integration into the World Economy, Paper prepared for the Third United Nations Conference on the Least Developed Countries, Brussels, 14-20, May 2001.
- Fischer G., Hizsnyik E., Preier S., Wiberg D. [2010]: Scarcity and Abundance of Land Resources: Competing Uses and the Shrinking Land Resource Base. SOLAW Background Thematic Report, No. TR02.
- ITC. [2010]: LDCs Terms of Trade during Crisis and Recovery.
- Lobell D.B., Cassman K.G., Field C.B. [2009]: Crop yield gaps: their importance, magnitudes, and causes. Annual Review of Environmental Resources, Vol. 34.
- OECD-FAO. [2012]: OECD-FAO Agricultural Outlook 2012-21.
- UNCTAD. [2008]: Export Competitiveness and Development in LDCs: Policies, Issues and priorities for Least Developed countries for action during and beyond UNCTAD XII.
- UNCTAD. [2013]: UNCTADStats. [Tryb dostępu:] <http://unctadstat.unctad.org>. [Data odczytu: luty 2013].
- UNOHRLLS. [2013]: United Nations Office of the High Representative for the Least Developed Countries: Landlocked Developing Countries and the Small Island Developing States. [Tryb dostępu:] <http://www.unohrrls.org/en/ldc/25/>. [Data odczytu: luty 2013].
- USDA. [2013]: United States Department of Agriculture, Global Agricultural Trade System Online. [Tryb dostępu:] <http://www.fas.usda.gov/gats/BICORreport.aspx>. [Data odczytu: luty 2013].
- World Bank. [2011]: Africa Development Indicators 2011.
- World Bank. [2013]: Global Economic Monitor (GEM) Commodities. [Tryb dostępu:] <http://databank.worldbank.org/>. [Data odczytu: luty 2013].
- WTO. [2011]: Aid for Trade and LDCs: Starting to Show Results.
- WTO. [2012a]: International Trade Statistics 2012.
- WTO. [2012b]: Market Access for Products and Services of Export Interest to Least-Developed Countries. WT/COMTD/LDC/W/56.
- WTO. [2013]: Quarterly world merchandise export developments since 2005. [Tryb dostępu:] http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/quarterly_world_exp_e.htm. [Data odczytu: luty 2013].